

Les 1 Het leven van arme mensen 200 jaar geleden

Doelen	+ leerlingen leren dat kinderen vroeger op een andere manier leefden dan nu + leerlingen leren dat sommige dingen juist ook hetzelfde waren + ze kunnen deze overeenkomsten en verschillen benoemen en aangeven wat ze er belangrijk aan vinden en wat niet + leerlingen leren wat een museum is + leerlingen verrijken hun woordenschat
Duur	45 - 75 minuten (afhankelijk van gekozen werkvormen)
Plaats	klas
Vorm	verhaal en verwerking

Lesomschrijving

1. Introductie | 5 min.
Geef aan dat u een verhaal over vroeger gaat voorlezen. *Het gaat over een meisje dat 200 jaar geleden geleefd heeft. Het is ook een beetje fantasie, want sommige dingen hebben we verzonnen. We weten namelijk niet precies hoe alles gegaan is.*
Laat zo wenselijk op de klassentijdlijn aanwijzen wanneer 200 jaar geleden was. Eventueel is het inzichtelijk te maken door de tijd in opa's en oma's te tellen:
Wanneer zijn je opa en oma geboren? En wanneer zouden de opa en oma van hen geboren zijn?
2. Lees het verhaal 'Lena kan niet slapen' voor aan de kinderen | 20 min.
Als u een klas heeft die graag leest, of dit vooral wilt stimuleren, kunt u de kinderen ook zelf laten lezen. Neem dan langer de tijd. Het verhaal is op niveau AVI E5.
CANON Als u dit programma in het kader van de Canon van Nederland hebt gekozen, bespreek dan ook de rol van koning Willem I in Lena's levensgeschiedenis. Zijn steun aan de Koloniën van Weldadigheid betekende voor veel arme gezinnen vrijwillige of verplichte opzending naar de Koloniën.
Besprek vragen:
 - Waarom zegt Lena's moeder dat ze niet arm zijn?
 - Waarom roepen de burgers 'hoera voor de koning' als Lena en haar gezin vertrekken?

Het is een open verhaal. Laat de kinderen bedenken hoe het verhaal afloopt. Dat kan mondeling individueel, in groepjes of klassikaal. Of laat ze het verhaal zelf afschrijven.
3. Maak samen de woordkast | 10 min.
Werkt u coöperatief? Geef dan elk groepje één woordkast op papier of tablet en laat ze het samen invullen. De werkvormen om-de-beurt of placemat zijn geschikt.

Vroeger	Nu	Vroeger en nu

4. Bespreek de antwoorden klassikaal | 10 min.

Welke verschillen zijn er tussen het leven toen en nu?

Wat zou je nu niet meer kunnen missen? En welke dingen van 'vroeger' vind je eigenlijk leuker of beter?

In 200 jaar tijd is er veel veranderd. Maar sommige dingen zijn hetzelfde gebleven. De mensen in Nederland waren 200 jaar geleden erg arm. Ze hadden weinig spullen en soms niet genoeg eten of een huis. Dat is niet omdat ze dom waren. Ze hadden gewoon minder kansen. Ze moesten erg hard werken voor weinig geld. En niemand zorgde voor ze. Op [datum, dag] ga je met je klas naar Museum De Proefkolonie. In het museum leer je over Johannes van den Bosch. Hij heeft een plan bedacht om arme mensen kansen te geven. Dat is gelukt. In het museum zal je Lena weer tegenkomen. Het gaat dan een stuk beter met haar.

5. Verwerking | optioneel 20 min.

Iedere leerling maakt een tekening van een museum. Wat daarin te zien is, mag je zelf bepalen. Teken de ruimtes en objecten. Vergeet ook de mensen niet.

Maak gebruik van de woordenlijst.

Werkt u coöperatief? Gebruik dan eerst de werkvorm woord(en)web of brainstorm.

Laat daarna samen of individueel de tekening maken.

Tentoonstelling

spullen op een mooie of bijzondere manier neerzetten om naar te kijken of om van te leren.

Objecten

mooie, oude, dure, zeldzame of bijzondere spullen in een museum.

Ruimtes, zalen

de 'kamers' in een museum waar de objecten staan.

Zeldzaam

iets waar niet zo heel veel meer van is. Kun je een voorbeeld noemen?

Bezoekers

mensen die in een museum naar de tentoonstelling kijken

6. Evaluatie en voorbereiding bezoek | 10 min.

Hang de tekeningen op en bespreek klassikaal of coöperatief.

- Wat kun je in een museum doen?
- Wat kun je er leren?
- Is een museum leuk?
- Hoe gedraag je je in het museum?

Bespreek tot slot hoe het concrete bezoek aan Museum De Proefkolonie eruit gaat zien.

- Het is een nieuw museum, waar je niet alleen objecten ziet, maar ook films. Je kunt er zelfs spelletjes doen! [Bekijk eventueel de website Proefkolonie.nl](https://www.proefkolonie.nl)
- We gaan ook naar buiten. Daar ga je een huis en school van vroeger zien. Je moet goede schoenen en een jas aan.
- We gaan in het museum op zoek naar Lena. Je krijgt allemaal een boekje waarin vragen staan. Die vragen moet je beantwoorden. Dat doe je door goed te kijken in het museum. Je mag overleggen. Als je alles goed beantwoord, weet je wat er met Lena gebeurd is. Als je hulp nodig hebt, mag je dat vragen.

Verantwoording

Lena heeft echt bestaan. Ze heette Lena Biemans en kwam op 29 oktober 1818 in Kolonie I aan vanuit Gorinchem. Later is dat de Proefkolonie gaan heten. We weten veel over het leven van Lena en haar familie dankzij de minutieuze administratie die door de Maatschappij van Weldadigheid gevoerd werd. Inschijfregisters, brieven, inspectieverslagen en andere bronnen vertellen een compleet beeld over het leven van gewone mensen in de vroege negentiende eeuw. Dat maakt de archieven van de Maatschappij van Weldadigheid tot uitermate belangrijke bronnen. Ze zijn in te zien op het Drents Archief, Assen. Het archief is, deels digitaal, te bekijken onder toegangsnummer 0186. Zie [Drentsarchief.nl/onderzoeken](https://drentsarchief.nl/onderzoeken). Via [Allekolonisten.nl](https://allekolonisten.nl) kun je kijken of je zelf van een kolonistenfamilie afstamt.

Voor het verhaal 'Lena kan niet slapen' is gebruik gemaakt van informatie uit deze archieven.

Informatie over Lena's overplaatsing naar de Koloniën van Weldadigheid komt uit het bovengenoemde archief. Zie toegangsnummer 0186, inventarisnummers 997; 998; 1346-1349; 1610; 1611 en 1675-1681. Ook is gebruik gemaakt van het boek *De Proefkolonie* van Wil Schackmann (Amsterdam: Atlas, 2006). Dit is een aanrader als u meer wilt weten over de Koloniën.

De omstandigheden in Gorinchem, de plaats waar ze vandaan kwam, zijn afgeleid uit het boek *Koninkrijk vol sloppen* van Auke van der Woud (Amsterdam: Prometheus, 2021). Dit is een leestip. Kleine hoeveelheden informatie zijn ontleend aan [Mooigorinchem.nl](https://mooigorinchem.nl). Om de weersomstandigheden zo accuraat mogelijk te beschrijven, is gebruik gemaakt van [Meteolink.nl/weerhistorie/historische-wintergrafieken/1801-1821](https://meteolink.nl/weerhistorie/historische-wintergrafieken/1801-1821).

Lena kan niet slapen

Dit verhaal gaat over vroeger. Over de tijd voordat je opa leefde.

Nog voordat de opa van je opa leefde.

Zelfs nog voordat de opa, van je opa, van je opa leefde! Het gaat over een meisje dat Lena heette. Ze heeft echt geleefd.

Niet alles in dit verhaal is echt gebeurd. Sommige dingen zijn *verzonnen*. Maar de kinderen in die tijd leefden echt zo. Hoe? Nou, luister maar!

Lena wordt wakker van een koud gevoel aan haar voet. Slaperig kijkt ze om zich heen. Het is haar tweelingbroer, Hendrik. Hij slaapt nog diep en is met zijn mond tegen Lena's blote voet gaan liggen. Het voelt vochtig. Hè, jakkes!

Omdat ze allebei even oud zijn, slapen ze bij elkaar in een *bedstee*. Dat is een soort kast met een matras en dekens erin. Hun papa en mama hebben een eigen bedstee. Ze zijn al groter en slapen daarom zittend, zo doen alle volwassen mensen dat. Maar omdat Lena en Hendrik nog maar kinderen zijn, liggen ze. Met hun voeten bij het hoofd van de ander. Wie dat verzonnen heeft?

Hun zusje Maria is nog maar 3 jaar, dus die slaapt in de la. Over een tijdje moet ze ook bij Lena en Hendrik slapen. Maar nu gelukkig nog niet!

Meteen staat ze op en zonder de anderen te wekken, wast ze zich met water uit de kom. De tegelvloer voelt koud aan haar vochtige voet.

'Psst, Hendrik!' fluistert ze. 'Word wakker, we zijn jarig...' Vandaag is een bijzondere dag. Ze worden allebei zeven jaar. En dat betekent dat ze papa mogen helpen op zijn werk. Hij heet Leonardus, maar mama noemt hem altijd 'Leo'. En hij noemt mama 'Aaltje'. Lena en Hendrik niet: zij moeten altijd keurig 'vader' en 'moeder' zeggen.

'Hendrik! Word wakker!' fluistert ze nu zo hard dat vanaf de zolder een boos gebrom komt. O nee! Het is Johan!

Haar grootste broer is al zeventien. Hij slaapt met de op één na grootste broer op zolder. Dat is Ignatius, maar Lena noemt hem altijd 'Iggie'. Iggie kan niet zo goed lopen. De andere kinderen noemen hem *kreupel*. Maar dat vindt Lena een naar woord. Het is gemeen! Alsof hij er wat aan kan doen. Bovendien, hij verdient meer geld dan de meeste anderen van zijn leeftijd. Hij is heel goed

Woordenschat

- bedstee
- kreupel
- koets
- burgers
- linnenwever
- vlas
- weefgetouw
- brandstof
- kraam | kramen
- bedelaar
- heide

met paarden en erg beleefd. Hij werkt voor iemand die een *koets* heeft. Samen brengen ze brieven naar belangrijke mensen. Iggie mag het paard verzorgen en soms ook mennen. Af en toe geven de belangrijke mensen hem wat extra geld.

Iggie is heel aardig. Maar Johan vindt ze een brombeer. Hij doet altijd stom! Ook vanochtend. Lena wil wel plassen, maar Johan dringt voor. Als ze 's nachts moeten plassen, kan dat in een emmer bij het bed. Overdag gaan ze naar de kleine achtertuin. Daar staat een houten hok. Ze kunnen zitten op een plank boven een gat. Daarin gooit Johan nu zijn plasemmer leeg. Lena gromt boos naar hem. Vooruit, eerst maar eens haar tweelingbroer wakker maken.

Boven hoort ze Andries jengelen. Haar babybroertje is nog maar klein. Hij kan nog maar net kusjes geven. Superschattig! Maar vanochtend even niet. Gelukkig is Maria nog niet wakker, want die kan krijsen!

Later die dag staan Lena en Hendrik hand in hand door een raam te staren. Het kwijl loopt ze in de mond, want aan de andere kant liggen lekkere gebakjes. En mooie dingen van chocolade en suiker.

'Vooruit jullie, naar de achterdeur.' Mama trekt ze mee aan hun jas. Maria slentert er achter aan. De voorkant van de bakkerswinkel is alleen voor de *burgers*. Dat zijn de mensen die een eigen winkel hebben. Of ze maken mooie dingen van hout, metaal of stof. Daar moet je veel voor geleerd hebben. Lena's vader maakt ook dingen van stof. Maar wat hij maakt, daar hoef je niet zo lang voor te leren. Hij is *linnenwever*.

Dat betekent dat hij lange draden door elkaar heen weeft, net zolang totdat het een lap stof is. Die draden worden gemaakt van *vlas*.

Johan heeft eens verteld dat vlas op het land groeit. Nou, hij kan het weten! Hij werkt bij de boer. Maar Lena heeft het nog nooit gezien. Ze is eigenlijk nog nooit de stad uit geweest.

'Dat is dan 10 cent!' Mama betaalt de bakkersknecht en geeft de beide kinderen een echte koek. Mjam! Wat een heerlijk cadeau! Andries krijgt een paar kruimels, Maria uit elke koek een klein hapje.

'Mama, mag Anna straks ook een koek?'

Anna is haar beste vriendin.

'Nee, kindje, je weet best waarom niet.'

Koek is duur en daarom krijgen ze die alleen als ze jarig zijn. Toch zou ze zo graag een keer een echt gebakje proeven!

'Kom Lena, vader is bijna vrij! Dan kunnen we leren weven!'

Hendrik trekt aan haar arm. Als ze thuis zijn, gaat papa zijn werk aan hen leren. Als ze een paar weken goed oefenen, mogen ze

misschien wel mee naar papa's werk. Dan kunnen ze eindelijk ook geld verdienen voor het gezin. Misschien kan ze dan toch zo'n gebakje...

Schuiven, trekken, voet. Schuiven, trekken, andere voet. Schuiven, trekken, voet... De draden vliegen voor Lena's ogen. Ze droomt over het kleine *weefgetouw* in de hoek van de kamer. Het is nu een week geleden dat papa haar en Hendrik heeft geleerd om te weven. Ze kan het al heel goed, veel beter dan Hendrik, vindt ze zelf!

Ze kunnen het nog niet snel genoeg om mee te mogen naar papa's werk. Misschien over een weekje, had hij gezegd.

Schuiven, trekken, hé! Wat is dat? Ze schrikt wakker en zit meteen rechtop. Haar deken schuift af en ze krijgt het meteen ijskoud. Ze hoort papa en mama ruzie maken.

'En hoe moet ik dat doen dan?' Haar vaders stem is normaal heel zacht, maar nu niet. 'Weet je hoe duur brandstof is? Ik ben al lang blij dat ik nog werk!'

'Maar Andries moet goed warm blijven!'

Lena trekt de deken over haar oren. Ze wil geen ruzie horen. Gelukkig doen papa en mama normaal heel lief tegen elkaar. Ze weet nog niet zo goed wat *brandstof* is. Maar ze kan het wel raden. Zelfs met deken over heeft ze het ijskoud gekregen! Gelukkig zitten de luiken dicht!

'Mama! Hendrik zit te klieren!' roept Lena door het huis. Door het ijs op de ramen is het verschil moeilijk te zien. Maar Lena weet zeker dat Hendrik een paar draden heeft losgetrokken uit haar lap. Ze kan nu echt beter weven dan hij en daar is hij jaloers op.

'Zie je wel! Hij lacht er zelfs stom om!' Ze vliegt op Hendrik af. Moeder wil de twee net uit elkaar trekken, als vader binnenkomt. Dat is vroeg!

Hij ziet er bleek uit en tast naar zijn buik.

'Gaat niet meer... naar huis gestuurd,' zegt hij met een pijnlijk gezicht. Zijn stem klinkt hees.

De volgende dag ligt papa op bed. En de dag erna ook.

'Ik moet weer aan het werk, anders wordt ik ontslagen,' zegt hij.

'Je bent gek, dat kan zo toch niet?' Alleen mama mag hem gek noemen. De kinderen kijken wel uit! Papa is heel lief, maar je moet niet brutaal gaan doen.

'Johannes, ga de dokter halen!'

Nu is Lena jaloers: waarom mag hij dat doen? Maar ja, Johannes is de oudste zoon. Bovendien als een meisje het vraagt, wil de dokter

misschien niet komen. Ze zucht...

Een paar maanden later weeft Lena al heel goed. Zelfs Hendrik heeft het geleerd. Maar ze kunnen niet naar papa's werk. En dat is zo stom!

Het gaat gelukkig weer iets beter met hem. Hij heeft van de dokter een band gekregen voor om zijn onderbuik. Zo kan hij werken zonder al te veel pijn. Hij is gelukkig niet ontslagen. Johannes kan gelukkig ook weer werken. Na de winter is er bij de boer weer genoeg te doen. Andries wordt al een echte eigenwijze peuter. Alleen Maria kan ze niet uitstaan. Wat kan die gillen!

'Huurbaas! Open graag!' klinkt het opeens. Van schrik laat Lena de houten klos vallen. De huurbaas komt geld vragen. Wij mogen hier wonen en daarvoor betalen we hem geld. Zo simpel kan het zijn, denkt Lena. Maar vandaag gaat het anders.

'Ik weet het, ik weet het,' zucht vader. 'Maar wees blij dat we dit plekje voor onszelf hebben. Lena vindt het maar stom, dit *krot*. Gisteren zijn ze verhuisd. Ze mochten niet meer in hun oude huis wonen, want ze konden niet betalen. Nu wonen ze in een goedkoper huis. Nou ja, huis... Het is een krot, een oud gebouw waar heel veel kamertjes in zijn getimmerd. Ze moeten het huis delen met heel veel mensen. Het is er druk en het stinkt.

Ze hebben twee nachten bij hun tante geslapen, drie straten verderop. Daarna kwam moeder hen ophalen.

'De dokter kostte heel veel geld,' legde moeder uit. 'Daardoor konden we het huis niet meer betalen.'

'Kon papa niet naar een armendokter?' vroeg Hendrik brutaal. Mama had hem bijna een tik gegeven. Nog net hield ze zich in.

'We zijn niet arm kindje,' had ze gezegd. 'We zijn niet arm.'

Lena is daar nu niet zo zeker van. Maar ze durft er niet over te beginnen. Ze weet ook niet zo goed wat ze het stomste vindt. Papa heeft de tafel moeten lenen aan de bank in ruil voor geld. Dat was weken geleden. Nu moeten ze met hun kom op schoot eten. Ja, dat is stom! En het heeft niet eens geholpen, want nu zit ze hier!

Het eten haalt mama bij de kerk. Brood, en soms een pannetje soep. Ze doet dan een doek om haar hoofd, zodat niemand haar herkent. Want ze zijn niet arm, vindt haar moeder. En dat moet ook niemand gaan denken.

'Hé! Kijk naar je eigen huis!' schreeuwt Hendrik tegen het plafond. De buurjongen, uit de kamer boven hen, spiekt weer eens door een gat tussen de planken. Ook al zo stom: dat er niet eens een normaal plafond is! Overal zit zwarte stof, op de vloer, de muren, het plafond. Want de kachelpijp werkt niet goed. Moeder moet nu vaak

hoesten, heel hard. En Maria ook. Ze is nu veel stiller.

Eerst was Lena daar blij om, maar nu niet meer. Haar zusje is te stil. En Andries is nu vaak te slap om kusjes te geven. Hij ligt maar stil in mama's armen.

Later die dag lopen Lena en Anna op de markt. Het is daar altijd zo gezellig! Maar de meisjes merken het nu niet. Ze kijken naar de steentjes onder de *kramen*.

'Kijk! Een aardappel!' sist Anna. Een onvoorzichtige *burger* stoot bij het betalen een aardappel uit een mand. Gauw raapt Lena hem op en stopt hem in haar zak.

Sinds ze in het *krot* wonen doet ze dat vaak. Meestal met Hendrik, maar die was vandaag te ziek. Gelukkig wilde Anna mee. Zij woont nog in hun kelder, waar ze schoenen repareren, onder het huis van rijke mensen. Wat een mazzel! Lena wilde dat ze nooit verhuisd waren. Want nu ze in het *krot* woont, ziet ze Anna ook niet meer zo vaak. Het is veel verder lopen. En ook dat is stom!

'Weet je, ik hoor mensen praten over een *Kolonie*,' zegt Anna geheimzinnig, terwijl ze een sinaasappel opraapt. Ze stopt hem in Lena's zak.

'Wie?'

'Gewoon, mensen. Hier op straat, op de markt.'

Geen idee waar ze het over heeft, denkt Lena.

'En?'

Ze duiken gauw opzij, want even verderop staat een *bedelaar* ruzie te maken met een rijke. Je ziet ze steeds vaker. Sommigen vragen alleen maar om geld. Die zijn wel lief. Maar anderen worden boos als je ze niets geeft. En de politie stopt ze allemaal in de gevangenis! Dan kun je maar beter wegwezen, voordat jij ook gepakt wordt.

'Nou,' zegt Anna, alsof ze een groot geheim heeft. 'Ze halen arme mensen uit de stad en brengen ze naar de *heide*. Daar krijgen ze werk als boer en een echt huis! De koning heeft gezegd dat dit mag. Maar iemand anders heeft dit plan verzonnen hoor!'

'Wat is heide?' is de enige vraag die Lena kan verzinnen. Die koning heeft ze nog nooit gezien. Van de rest snapt ze nog minder. Trouwens, ze zijn niet arm. Dat heeft mama al zo vaak gezegd!

In de zomer heeft Johannes hard gewerkt. Papa ook. Er was even genoeg geld om weer een tafel te kopen. Hij is veel kleiner dan de oude, maar ze kunnen nu tenminste weer gewoon eten. Nou ja, gewoon...

Elke week koopt mama vis, net als vroeger. Ze haalt het bij de man met de stinkende kar. Zo noemt Lena het, want echte vis ligt er

niet op. Hij haalt het uit de *afvalhoop* achter het huis van de visboer. Die oude restjes verkoopt hij aan de 'kleine mensen.'

'Waarom word je kleine man genoemd papa?' vroeg ze eens.

'Je bent toch best wel groot?' Papa legde uit dat de rijke mensen zichzelf zo belangrijk vinden, dat ze armen 'klein' noemen.

'Maar we zijn toch niet arm?' Vader had zijn schouders opgehaald.

Het is kouder geworden, Johannes zit weer thuis voor zich uit te brommen. Lena trekt een lelijk gezicht naar hem. Hij steekt zijn tong uit. Hij is chagrijnig, omdat hij niet bij de boer mag werken. Ook Iggy zit thuis, hij naait lappen aan elkaar, om te verkopen. Het is kouder geworden en de kachel brandt niet vaak. Daardoor heeft hij last gekregen van zijn zieke been. Hij kan niet meer op de koets zitten.

Lena plakt samen met Hendrik een stuk papier voor het raam. Een paar jongens hebben hem vanmorgen kapot gegooid. Geld voor een nieuw raam is er niet. Hebben die jongens niets beters te doen?

Die avond kan Lena niet slapen. Papa en mama maken te veel herrie. Andries hoort het ook en begint keihard te huilen.

'Het kan toch geen kwaad? Iedereen doet het?' roept haar moeder, terwijl ze Andries op de heup neemt.

'Je weet best dat ze dan opgepakt worden! Ik wil het niet!'

'Maar we moeten toch ergens van leven? Nu Ignatius niet kan werken, worden we misschien ook dit huis uitgezet!' Haar moeder begint bijna te huilen.

'Huis? Wil je dit krot een huis noemen?' barst papa uit. Maar dan verandert zijn stem.

'Goed, ik weet het. Morgen laat ik ze bedelen. Maar alleen Hendrik en Lena. Die worden misschien niet opgepakt.'

Andries blijft huilen. Lena kan niet meer slapen, maar dat ligt niet aan haar broertje. Bedelen, politie. Morgen... Ze kruipt diep onder de dekens en zucht.

Hendrik schudt haar wakker.

'Lena, er is iemand aan de deur,' sist hij.

Ze dacht dat het geklop in haar dromen was, maar nu hoort ze het ook. Gelukkig, vader doet al open. Moeder geeft Andries eten.

'Het is de pastoor, van de kerk' fluistert Hendrik.

'Wat doet die hier? En wie heeft hij bij zich?'

Een deftige heer in een zwart pak zit naast de pastoor.

'U bent gekozen om naar de Koloniën van Weldadigheid te gaan.'

Daarna nog een hoop moeilijke woorden. Lena begrijpt alleen dat een man – Van den Bosch? – dit plan heeft verzonnen. En dat de koning het zo'n geweldig goed idee vond, dat hij meteen geld gaf.

'Wat bedoelt hij?'

'Sst, luister!'

De onbekende man legt uit dat ze mogen kiezen. Hier blijven of ergens anders opnieuw beginnen. Vandaag kunnen ze al vertrekken. Eerst naar Amsterdam en vanaf daar met een boot naar Drenthe.

'Waar ligt dat?' vraagt Hendrik.

'Kweenie, stil nu,' bitst Lena hem toe. Maar dan springt ze op.

'Als we weggaan, zie ik Anna niet meer!' Ze wil nog wat zeggen, over dat ze extra veel zal weven, om geld te verdienen. Maar vader onderbreekt haar.

'Stil nu,' zegt vader. Dat doet ze, want papa spreek je niet tegen.

'Ik weet dat het moeilijk is, maar dit is onze enige kans. Kijk ons toch...' hij kijkt rond door de kamer. 'Is dit nu een leven? Hoe lang willen we zo doorgaan? We zijn arm, Aaltje, ook al zeg je van niet. En het gaat niet beter worden als we hier blijven.'

Lena wil schreeuwen, slaan, schoppen. Ze wil niet gaan, ze wil... Ja, wat eigenlijk? Anna, ze moet haar waarschuwen!

Die middag staan ze op de stoep van de kerk. Om hen heen staan *burgers*. Ze bekijken Lena en haar familie en zien er tevreden uit. Een rijke man vertelt van alles in dure woorden. Lena schaamt zich een beetje.

Hun tafel is verkocht, net als hun andere meubels. Het geld nemen ze mee voor onderweg. Ze mochten soep eten naast de kerk en hebben vijf stukken brood meegekregen. Een vrouw geeft ze wat koffiopoeder in een zakje. En Maria krijgt een blokje suiker. Lena is een klein beetje jaloers.

'Dag,' zegt Anna. Ze glimlacht, maar haar ogen doen niet mee.

'Dag.' Ik ga je missen en wil altijd bij je zijn. Of ga met me mee, dan gaan we samen op avontuur. Lena zegt het niet, de brok in haar keel zit te hoog.

'Op naar de toekomst!' zegt papa heel blij. Hij ziet er beter uit, blijer. Andries geeft weer kusjes. Ook aan Lena. En nog een voor Anna.

Op naar de toekomst, denkt Lena. Wat er ook zal gebeuren. Ze lopen het plein af. De *burgers* juichen: *Hoera voor de Koloniën! Hoera voor de koning!* Anna zwaait. Lena ziet het al niet meer.

Hoe loopt het verhaal af?

Verzin dat zelf: in je eentje, met je groepje of met de hele klas.

3 Hetzelfde en anders

Denk aan hoe Lena leefde. Wat was er vroeger anders?

Zet dat in de eerste twee kolommen.

Wat is hetzelfde? Zet dat in de laatste kolom.

Wat is anders?		Wat is hetzelfde?
Vroeger	Nu	Vroeger en nu